

עברית: לשון

שאלון ב'

הוראות לנבחן

- א. משך הבחינה: שעתיים וחצי.
- ב. מבנה השאלון ומפתח ההערכה: בשאלון זה שני פרקים.
פרק ראשון – תחביר – 48 נקודות
פרק שני – מערכת הצורות – 52 נקודות
סה"כ – 100 נקודות
- ג. חומר עזר מותר בשימוש: אין.
- ד. הוראות מיוחדות: הקפד על כתב ברור, על כתיב נכון, על כללי הדקדוק ועל פיסוק הגיוני.

כתוב במחברת הבחינה בלבד, בעמודים נפרדים, כל מה שברצונך לכתוב כטיוטה (ראשי פרקים, חישובים וכדומה).
רשום "טיוטה" בראש כל עמוד טיוטה. רישום טיוטות כלשהן על דפים שמחוץ למחברת הבחינה עלול לגרום לפסילת הבחינה!

ההנחיות בשאלון זה מנוסחות בלשון זכר ומכוונות לנבחנות ולנבחנים כאחד.

ב ה צ ל ח ה !

לפניך מאמר.

המשפטים בפרק התחביר ובפרק מערכת הצורות הם בזיקה למאמר.

כרטיס כניסה למועדון האנשים המשכילים

מעובד על פי דויטשר גיא⁽¹⁾ (2011). פנים 54, עמ' 4-11.

פסקה א אחד הזיכרונות הבולטים שלי משיעורי הלשון והחיבור הוא של חוסר אונים מקומם לנוכח גחמותיה של השפה התקנית. למה "מפני ש" כן, אבל "בגלל ש" לא? למה "נתנו לי את הספר" כן, אבל "יש לי את הספר" לא? הרגשת חוסר האונים נבעה לא רק מכך שלפחות חלק מהכללים היו שונים מאוד מהשפה הטבעית שלי, אלא בעיקר מהמסר שהועבר לנו בין השורות: כללי השפה העברית אינם שרירותיים. יש בהם היגיון למופת, סדר ויופי. לפיכך הבעיה היא שלי כתלמיד, והיא נעוצה בחוסר היכולת שלי להבין אותם.

פסקה ב עם השנים השתנתה הגישה ללימודי הלשון במידה רבה. אבל נדמה לי שהתהליך של הקניית השפה התקנית עדיין מעורר תחושה של חוסר אונים אצל התלמידים, וברור שתחושה זו לא ממש תורמת לרצון שלהם ללמוד או ליכולת שלהם לקלוט. במבט לאחור אני מבין היום שבבסיס ההרגשה שלי כתלמיד היה קונפליקט אמתי שלא נתן לפתור בקלות, מכיוון ששני הצדדים בו צודקים. מצד אחד, צדק התלמיד גיא דויטשר כשהרגיש שגחמות השפה התקנית הן שרירותיות ואין בהן שום היגיון אמתי. מצד שני, צדקו המורים שייחסו חשיבות למוסכמות השפה התקנית וניסו להטמיען.

פסקה ג השאלה העומדת לדיון כאן היא אם בשפה התקנית יש יותר היגיון ויופי מאשר בשפה הלא-תקנית. אם מישהו מתפתה להאמין שבמשלבים הלא-תקניים יש פחות היגיון דקדוקי מזה שבשפה התקנית, יכולה הבלשנות⁽²⁾ להוכיח לו שהוא טועה לחלוטין.

פסקה ד ההבחנה בין זכר לנקבה במספרים עשויה לחדד נקודה זו. כל מי שיש לו אוזן עברית מתורבתת נחרד למשמע ביטויים כגון "שלוש ילדים" או "שלושת הילדות". צורת דיבור זו צורמת, גסה ומקרינה בורות ונבערות. לשימוש התקין בעברית (שלושה ילדים אבל שלוש ילדות) יש אילן יוחסין מרשים ביותר. זו לא המצאה של השפה העברית, אלא תופעה הקיימת בכל השפות השמיות המוקדמות. אילן היוחסין המכובד של השימוש התקני אינו משנה את העובדה שהמערכת של שם המספר היא מערכת בלתי הגיונית בעליל! הרי כל תינוק יודע שהסיומת ׀ ה משמשת בעברית בעיקר ללשון נקבה. זה המצב הן בשמות עצם (מלך-מלכה) הן בשמות תואר (גדול-גדולה) הן בפעלים (הלך-הלכה). אין צורך אחר שמזוהה עם לשון נקבה באופן כל כך מובהק כמו הסיומת ׀ ה. אז מה פתאום מוסיפים את הסיומת ׀ ה למספרים דווקא בלשון זכר ולא בלשון נקבה?

(1) ד"ר גיא דויטשר הוא בלשן, חוקר שפות.

(2) בלשנות – מדע הלשון; חקר לשונות, התפתחותן וכדומה (על פי מילון אבן-שושן, 2003).

פסקה ה דוגמה זו אינה מקרית. היא מייצגת תמונה רחבה יותר ואמת עמוקה עוד יותר. השפה התקנית אינה הגיונית יותר או סדירה יותר משפת הרחוב הקלוקלת ביותר. חידושים לשוניים, המתחילים את חייהם במשלבים הלא-תקניים של השפה, מעצם טבעם הם הגיוניים להפליא. לולא היו הגיוניים, הם לא היו עולים במוחם של דוברי השפה השואפים להגדיל את ההיגיון והסדרות בה. חידושים אלה נוצרים משום שצורות מסוימות בשפה אינן שקופות ואינן סדירות.

פסקה ו אם השפה התקנית אינה יותר הגיונית משפת הרחוב, האם כל המערך של הקניית השפה התקנית מיותר ומוטעה מיסודו? האם צריך לתת לכל תלמיד לדבר ואפילו לכתוב בשפה הטבעית שלו? התשובה, לדעתי, שלילית לחלוטין.

פסקה ז יש בלשנים שגורסים שאם השפה הטבעית של הילדים ברחוב היא לא פחות הגיונית ולא פחות סדירה מהשפה התקנית, יש לאפשר לכל ילד לכתוב ולדבר בשפתו הטבעית, ואסור לכפות עליו כללי שפה אחרים.

פסקה ח הטענה הזו מבוססת על חוסר הבנה עמוק, מכיוון שלשאלה אם חברה צריכה להתעקש על הנחלת שפה תקנית, השונה משפת הדיבור הטבעית, אין שום קשר למדע הבלשנות. זו שאלה של נורמות חברתיות ושל ערכים תרבותיים. היא דומה להחלטה של גברים רבים בחברה המערבית ללבוש חליפה ועניבה באירוע רשמי. הם עושים זאת מפני שזו מוסכמה תרבותית בחברה שהם שייכים אליה או שהם רוצים להשתייך אליה. אילו הייתה השפה רק מכשיר תקשורת יעיל, באמת לא הייתה שום סיבה להתעקש על שפה תקנית בכתובה ובדיבור. הרי "שלוש שקל" מובן בדיוק באותה מידה כמו "שלושה שקלים", ו"לא באתי למה לא רציתי" מובן בדיוק כמו "כי לא רציתי". הצורך ללמוד וללמד את השפה התקנית אינו נובע מכך שהיא סדירה יותר או מובנת יותר, אלא מכך שהשפה היא אחד הנשאים החשובים ביותר של זהות תרבותית, אם לא החשוב שבהם.

פסקה ט הסיבה האמתית שבגללה מתעקשות חברות בעלות מסורת כתובה על כללי שפה תקנית היא התפיסה שמי שמסוגל להשתמש במשלבים התקניים של השפה שייך למעין "מועדון חברתי". החברות במועדון השפה התקנית מקנה כל מיני זכויות והטבות, חלקן מעשיות, ויש להן השלכות ישירות על חייו של אדם, על עיסוקיו ועל סיכויו להשתלב במקצועות נחשקים. לחברות ב"מועדון" הזה יש גם משמעות תרבותית הרבה יותר עמוקה בזכות הקשר ויכולת ההזדהות שהיא יוצרת עם העבר ועם טקסטים שהחברה רואה בהם את נכסי התרבות המכוננים שלה.

פסקה י רוב האנשים הבוגרים רוצים מאוד להשתייך למועדון השפה התקנית, ורוצים מאוד שגם ילדיהם ישתייכו אליו. בעניין זה ישראל היא ככל החברות שיש להן מסורת כתובה, ובהן שפת הדיבור הטבעית של הילדים ברחוב שונה מן השפה התקנית. מי שטוען שצריך להפסיק להקנות לילדים את השפה התקנית, בעצם רוצה למנוע מהם את הסיכויים להצטרף למועדון הנחשק הזה.

פסקה יא
 התהליך שבו ילדים צריכים להפנים את חוקי השפה התקנית הוא קשה ומייגע. איני מאמין שאפשר להימנע לגמרי מהיגע והיזע, אבל אולי אפשר לגרום לתהליך הלימוד להיות מתסכל פחות. לדעתי, אווירת הלימוד וכך גם המוטיבציה של הלומדים ישתפרו מאוד אם יהיה ברור לכולם שהשפה התקנית אינה הגיונית או סדירה יותר מאשר שפת הרחוב, ולפיכך איש אינו מצפה מהתלמידים שכל חוקיה יהיו טבעיים וקלים להבנה בעיניהם. כך יהיה קל יותר גם להסביר וגם להבין מדוע חשוב בכל זאת ללמוד את השפה התקנית, בתור כרטיס כניסה למועדון נחשק של אנשים משכילים ומתורבתים, שיש להם זיקה לאוצרות התרבות ההיסטוריים של החברה שלנו.

פרק ראשון — תחביר (48 נקודות)

בפרק זה ענה על ארבע שאלות: על שאלה 1 (חובה), ועל שלוש מהשאלות 2-6 (שאלות בחירה).
 (לכל שאלה — 12 נקודות)

שים לב: השאלות בפרק זה כוללות סעיפים העוסקים בניתוח תחבירי וסעיפים העוסקים בהמרה, בניסוח מחדש.
 בסעיפים שנדרש בהם ניתוח תחבירי, הקפד על ההנחיות הכלולות בגוף השאלה;
 בסעיפים שנדרשת בהם המרה: — הקפד על משמעות הגיונית במשפט שתכתוב.
 — תוכל להשמיט או להוסיף מילים לפי הצורך.

1. שאלת חובה (12 נקודות)

לפניך שני משפטים על פי פסקה ח. קרא אותם, וענה על הסעיפים שאחריהם.

I. הטענה הזו מבוססת על חוסר הבנה עמוק, מכיוון שלשאלה אם חברה צריכה להתעקש

על הנחלת שפה תקנית אין שום קשר למדע הבלשנות.

II. זו שאלה של נורמות חברתיות ושל ערכים תרבותיים.

א. העתק למחברתך את משפט I, וציין את סוגו התחבירי: פשוט, מורכב או איחוי (מחובר).

• אם המשפט מורכב — תחם את הפסוקית או הפסוקיות, וציין את תפקידן התחבירי.

• אם המשפט הוא משפט איחוי (מחובר) — תחם את האיברים, וציין את סוגם התחבירי.

ב. ציין את התפקיד התחבירי של כל אחת מן המילים המודגשות במשפט II.

ג. המר את שני המשפטים למשפט אחד מסוג תחבירי כלשהו בעל קשר לוגי.

שאלות בחירה (36 נקודות)

ענה על שלוש מהשאלות 2-6 (לכל שאלה – 12 נקודות).

2. לפניך שלושה משפטים מורכבים. קרא אותם, וענה על הסעיפים שאחריהם.

I. אילו הייתה השפה רק מכשיר תקשורת יעיל, לא הייתה סיבה להתעקש על שפה תקנית

בכתיבה ובדיבור.

II. אווירת הלימוד תשתפר אם יהיה ברור שהשפה התקנית אינה הגיונית יותר מאשר

שפת הרחוב.

III. השאלה העומדת לדיון היא אם יש יותר היגיון בשפה התקנית מאשר בשפה הלא-תקנית.

א. העתק למחברתך את שלושת המשפטים, ובכל אחד מהם תחם את כל הפסוקיות.

ב. העתק שני משפטים שמתקיים בהם קשר לוגי של תנאי.

ג. כתוב את משפט I כמשפט מורכב בעל פסוקית סיבה.

3. לפניך ארבעה משפטים. קרא אותם, וענה על הסעיפים שאחריהם.

I. אחד הזיכרונות שלי משיעורי הלשון הוא של חוסר אונים מקומם לנוכח גחמותיה של

השפה התקנית.

II. במבט לאחור אני מבין היום שבבסיס ההרגשה היה קונפליקט אמת.

III. המוטיבציה של הלומדים תשתפר מאוד, לדעתי.

IV. נדמה לי שתהליך ההקניה של השפה התקנית עדיין מעורר תחושת חוסר אונים.

א. בכל אחד מן המשפטים יש ביטוי ל"קולו של הכותב" באמצעות גוף ראשון.

העתק מכל משפט את המילה המבטאת את הגוף הראשון, וציין את תפקידה התחבירי.

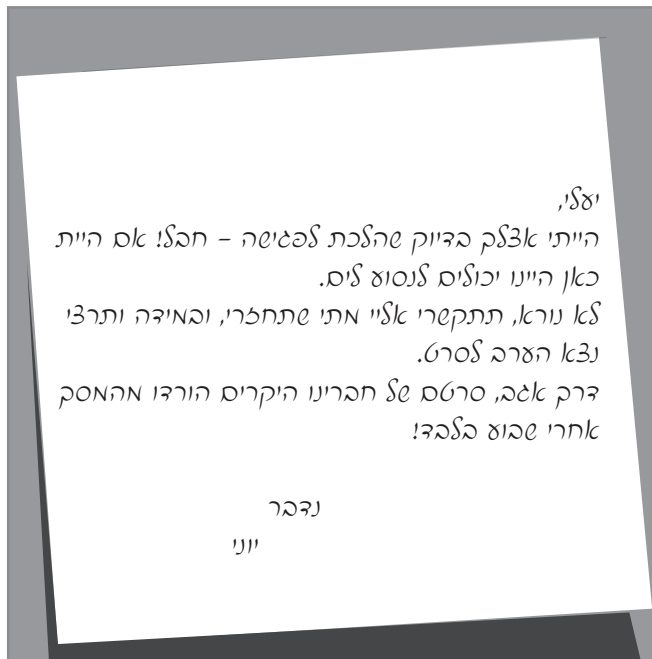
ב. נסח את משפט II כמשפט המביע סתמיות.

לאיזה שינוי במשמעות גרם שינוי זה?

ג. באחד המשפטים יש הסגר. ההסגר הוא אמצעי רווח בכתיבת טיעון.

מה יכולות להיות הסיבות לשימוש בהסגר בכתיבת טיעון?

4. א. לפניך פתק שכתב נער לחברתו.
קרא אותו, וענה על הסעיפים שאחריו.

- (1) בימינו מרבים להשתמש במילות שעבוד לא תקניות או במילות שעבוד שאינן מתאימות להקשר.
החלף שלוש ממילות השעבוד השגויות בפתק למילות שעבוד תקניות המתאימות להקשר.
- (2) בחר באחת ממילות השעבוד השגויות, והסבר במונחים תחביריים מדוע היא אינה תקינה או אינה מתאימה להקשר.
- (3) בפתק כתוב: "דרך אגב, סרטם של חברינו היקרים הורדו מהמסך אחרי שבוע בלבד".
הסבר מדוע משפט זה אינו תקין. השתמש במושגים תחביריים.
- ב. בפסקה הראשונה במאמר הכותב מציין כי המשפט "יש לי את הספר" אינו תקין.
הסבר מדוע משפט זה נחשב לא תקין. השתמש במושגים תחביריים.

5. לפניך משפט. קרא אותו, וענה על הסעיפים שאחריו.
- חידושים לשוניים, שפעמים רבות מתחילים את חייהם במשלבים הלא-תקניים של השפה, מעצם טבעם הם הגיוניים להפליא, ולכן הם עולים במוחם של דוברי השפה המבקשים להגדיל את הסדירות בה.
- א. כתוב על פי המשפט הנתון שלושה משפטים עצמאיים שונים שהנושא של כל אחד מהם הוא "חידושים לשוניים".
- ב. העתק את המשפט הנתון למחברתך, תחם בו רק את הפסוקיות, וציין את תפקידן התחבירי.
- ג. כתוב את המשפט מחדש בלי הפסוקיות, והסבר את תרומתן של הפסוקיות לתוכן המשפט.
6. א. לפניך ארבעה משפטים, ובכל אחד מהם מופיעה המילה "יש" בתפקיד נשוא. קרא את המשפטים, וענה על השאלה שאחריהם.
- I. לשימוש התקין בעברית יש אילן יוחסין מרשים ביותר.
- II. יש לאפשר לכל ילד לכתוב ולדבר בשפתו הטבעית, ואסור לכפות עליו כללי שפה אחרים.
- III. לחברות ב"מועדון" הזה יש משמעות תרבותית הרבה יותר עמוקה.
- IV. יש להן השלכות ישירות על חייו של אדם, על עיסוקיו ועל סיכוייו להשתלב במקצועות נחשקים.
- ציין את מספר המשפט שבו המילה "יש" היא בעלת משמעות שונה מאשר במשפטים האחרים.
- ציין את המשמעות של "יש" במשפט זה, ואת המשמעות המשותפת של "יש" בשלושת המשפטים האחרים.
- ב. לפניך שלושה משפטים, ובהם מודגשת המילה "אין".
- I. צדק התלמיד כשהרגיש שגחמות השפה התקנית הן שרירותיות ואין בהן שום היגיון אמתי.
- II. אין צורך אחר שמזוהה עם לשון נקבה באופן כל כך מובהק כמו הסיומת ה-.
- III. דוגמה זו אינה מקרית.
- ציין את התפקיד התחבירי של המילה "אין" בכל אחד מן המשפטים.

פרק שני — מערכת הצורות (52 נקודות)

בפרק זה ענה על שלוש שאלות: על שאלה 7 (חובה), ועל שתיים מהשאלות 8-11 (שאלות בחירה).

7. **שאלת חובה** (16 נקודות)

א. עיין בפסקה ב במאמר.

העתק למחברתך את הטבלה שלפניך, והשלם בכל משבצת ריקה מילה מתאימה מפסקה ב.

הצורות	גזרת חסרי פ"נ	גזרת ל"י/ל"ה	גזרת עי"ו
הפועל			
השם			

ב. ציין את השורש של כל אחת מן המילים שלפניך.

לְהַשְׁתִּיף, דִּיוֹן, מוֹסִיפִים, זְכוֹת

/המשך בעמוד 9/

שאלות בחירה (36 נקודות)

לפניך ארבע שאלות: שתיים מתחום הפועל (שאלות 8-9), ושתיים מתחום השם (שאלות 10-11). עליך לענות על שתי שאלות בלבד. תוכל לבחור אותן כרצונך: מתחום הפועל, מתחום השם או משני התחומים (לכל שאלה – 18 נקודות).
שים לב: בכל שאלה שתבחר, ענה על כל הסעיפים שבה.

הפועל

8. א. לפניך ארבעה שמות פועל.

לְהַרְפוֹת, לְהַמְנִיעַ, לְהַבְיִן, לְהוֹכִיחַ

(1) איזה מבין שמות הפועל יוצא דופן מבחינת הבניין? ציין את בניינו.

(2) ציין את שם הפעולה של כל אחד משמות הפועל.

ב. המילה מְסִיָּרָה משמשת בשפה גם כפועל וגם כשם.

נסח משפט לכל אחד מן השימושים (סך הכול – שני משפטים).

ג. לפניך משפטים, ובהם פעלים מודגשים.

מבין הפעלים המודגשים, העתק למחברתך רק את הפעלים בעלי המשמעות הסבילה.

— באמצעות טקסטים קנוניים מְכוֹנְנִים הוויי ותרבות של חברה מסוימת.

— המסר שְהַעֲבֵר לנו בין השורות: כללי השפה העברית אינם שרירותיים.

— חשיבות רבה מְיַחֶסֶת למוסכמות השפה התקנית.

— אין צורך אחר שְמִזְזָהָה עם לשון נקבה באופן כל כך מובהק כמו הסיומת תָּה.

— הצורך ללמוד וללמד את השפה התקנית אינו נֹבֵעַ מכך שהיא סדירה יותר

או מובנת יותר.

9. א. לפניך משפטים מן המרשתת (האינטרנט), ובהם דוגמאות לשימוש לא תקני בפעלים.

— כָּנְסוּ, כָּנְסוּ: טוקבקים מצחיקים...

— אמא, אני לא יודע מתי אני יִחְזֹר.

— איזה כיף, החברה גוֹדְדֶלֶת ומתפתחת יפה — הרבה סדנאות, חוגים, הרצאות, מפגשים, בזרים.

(1) תקן את הפועל בכל אחד מן המשפטים.

(2) לפניך משפטים מן המאמר ובהם טענה:

חידושים לשוניים, המתחילים את חייהם במשלבים הלא-תקניים של השפה, מעצם

טבעם הם הגיוניים להפליא. לולא היו הגיוניים, הם לא היו עולים במוחם של דוברי

השפה השואפים להגדיל את ההיגיון והסדירות בה.

איזו מן הדוגמאות שלעיל (בסעיף א) עשויה לחזק טענה זו? נמק את בחירתך.

ב. במאמר מוזכרת צורת הבינוני מְתַרְבֶּתֶת (פסקה ד).

(1) במילה מְתַרְבֶּתֶת האות תי"ו חוזרת שלוש פעמים.

ציין מהו התפקיד הדקדוקי של האות תי"ו בכל פעם.

(2) הסבר את דרך ההיווצרות של השורש במילה מְתַרְבֶּתֶת.

השם

10. א.

לפניך רשימת שמות.

עֲמוּת, חִבְרוּת, חִשְׁבִּיבוּת, הִרְתְּמוּת, בְּלִשְׁנוּת, תּוֹפְעָה, הִזְדָּהוּת

- (1) העתק מן הרשימה שם פעולה בבניין התפעל.
- (2) העתק מן הרשימה שם פעולה בבניין נפעל.
- (3) העתק מן הרשימה שם שדרך התצורה שלו היא בסיס שהוא שם עצם + צורן סופי Xות.
- (4) העתק מן הרשימה שם שדרך התצורה שלו היא בסיס שהוא שם תואר + צורן סופי Xות.
- (5) העתק מן הרשימה שם שנוצר בדרך של שורש ומשקל והוא אינו שם פעולה.

ב.

לפניך משפטים, ובהם שמות עצם מודגשים.

- כללי השפה העברית אינם שרירותיים, אלא יש בהם הִגְיוֹן למופת.
 - יש חשיבות למוסכמות השפה התקנית ולנִסְיוֹן להטמיען.
 - החברות במוֹעֲדוֹן השפה התקנית מקנה כל מיני זכויות והטבות.
 - הִזְכָּרוֹן של כותב המאמר משיעורי הלשון בתיכון הוא של תחושת חוסר אונים.
- (1) איזה שם יוצא דופן מבחינת דרך התצורה שלו?
 - (2) מהי דרך התצורה המשותפת לשלושת השמות האחרים?

11. א.

לפניך רשימת שמות, ובהם האות מ"ם.
 מְמוּשׁ, מְסַכְּמוֹת, מְסַפֵּר, מְשַׁמֵּעַ, מוֹחֵם, מוֹבֵן, מְשַׁלְּבִים, מְסַרְת

העתק למחברתך את הטבלה, ומיין בה את השמות.

שמות שאותיות המ"ם בהם הן שורשיות	שמות שאותיות המ"ם בהם אינן שורשיות	שמות שיש בהם גם מ"ם שורשית וגם מ"ם שאינה שורשית

ב. לפניך משפטים.

השפה התקנית אינה הגיונית יותר או סדירה יותר משפת הרחוב. פעמים רבות דווקא
 חידושים לשוניים הם הגיוניים להפליא.

- (1) כתוב בצורת יחיד זכר את כל שמות התואר המופיעים במשפטים.
- (2) מיין אותם לשתי קבוצות על פי דרכי התצורה.
- (3) מה אפשר ללמוד מדרכי התצורה של שמות התואר במשפטים אלה על הדרכים
 ליצירת שמות תואר בעברית של היום?

בהצלחה!

זכות היוצרים שמורה למדינת ישראל
 אין להעתיק או לפרסם אלא ברשות משרד החינוך